

Open access ja tieteellisten aikakausjulkaisujen parempi huomen

Outi Fingerroos

Suomen Akatemian julkaisutukien jako on muuttumassa ja tieteellisen tasa-arvon periaate toteutumassa myös tieteellisten lehtien kohdalla. Vai onko? Ainakin vapaan pääsyn tiedelehdet elävät iloisessa toivossa, sillä niillä on paperien ja selvitysten perusteella ensimmäisen kerran mahdollisuus päästä mukaan kilpailuun samalta lähtöviivalta muiden kanssa.

Vapaa pääsy, *open access* (OA), on Internet ympäristössä liikkuvien käyttäjien oikeus lukea, kopioida, tulostaa ja linkittää vapaasti tieteellisiä julkaisuja kokotekstimuodossaan. *Open access* tarjoaa tieteentekijöille merkittävän edun: työn tulokset saavat kenties suurimman mahdollisen näkyvyyden, kun ne ovat internetissä vapaasti saatavilla (ks. www.lib.helsinki.fi/finnoa/).

Myös opetusministeriö on asettunut tälle kannalle *Avoimen tieteellisen julkaisutoiminnan työryhmän muistiossa* (2005:8). Se ilmoittaa edistävänsä ja tukevansa avointa julkaisutoimintaa sekä huolehtivansa suositusten toimeenpanosta ja seuraavansa suositusten toteutumista.

Tiedelehdille *open access* on aina ollut verraton keino verkostoitua ja saavuttaa näkyvyyttä. Samalla säästytään massapostituksilta ja turhilta tilausmaksuilta. Tämä ei poista sitä tosiasiaa, että toimitustyö (html-koodaus, taitto, kuvien käsittely, tiedostojen linkittäminen jne.) on vaativampaa ja vie enemmän aikaa kuin paperilehden saattaminen postituskuuntoon. OA-lehden julkaiseminen on tätä nykyä myös tieteen palon toteutuma puhtaimmillaan, sillä vapaan pääsyn pyrinöillä ei pääse millään tapaa käsiksi rahaan. Tieto siis on oivariinia leivän päällä.

Ovi on auki, open access

Ovet kuitenkin näyttävät olevan auki OA-julkaisutoiminnalle, mikä on ainakin tiedelehtien keskuudessa noteerattu ja pitkään odotettu uudistus. Opetusministeriön työryhmämuistio alkaa seuraavin, suorastaan kannustavin sanoin:

”Työryhmän tehtäväksi annettiin laatia suositukset avoimen tieteellisen julkaisutoiminnan (*open access* – avoin saatavuus) edistämiseksi Suomessa. Suositukset oli määrä kohdistaa tutkimuksen rahoit-

tajille, tutkimusta suorittaville organisaatioille ja tieteellistä julkaisutoimintaa harjoittaville tahoille.

[..]

Työryhmän suositukset koskevat Suomessa asuvin tutkijoiden tuottamia tieteellisiä julkaisuja, joihin kuuluvat sellaiset sekä Suomessa että ulkomailla tulevaisuudessa julkaistavat tutkimukset, joista kirjoittajat eivät yleensä saa rahallista korvausta. Suositukset eivät koske korkeakoulujen perusopetuksen oppikirjoja eivätkä yleistajuisia teoksia. Suositusten tarkoituksena ei ole muuttaa tieteellisten julkaisujen tason arvioinnin perusteita, vaan parantaa tutkimusten saatavuutta, saavutettavuutta, levikkiä, näkyvyyttä, vaikuttavuutta, käytettävyyttä ja hyödynnettävyyttä.”

Korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten, kuten myös tutkijoiden, toivotaan tallentavan aikaisempaa ahkerammin tutkimustensa tuloksia tai rinnakkaiskopioita online-julkaisuarkistoihin. Ja mikä tärkeintä myös Suomen Akatemian ja Tekesin kaltaisten tutkimuksen rahoittajien suositetaan kannustavan rahoittamiaan tiedejulkaisijoita ja tiedejulkaisuja avoimeen saatavuuteen.

Open access -julkaisijoiden mieltä lämmitävänä kuriositeettina mainittakoon tässä vielä sekin, että professori Bo-Christer Björk pitää vuotta 2003 selkeänä avoimen julkaisun käännekohtana Suomessa (*Björk* 2004). Väitettä tukee Tieteellisten seurain valtuuskunnan puheenjohtajan, Helsingin yliopiston rehtorin Ilkka Niiniluodon kirjoitus *Tieteessä Tapahtuu* -lehden kevätnumerossa (4/2005). Niiniluodon mukaan on jopa ilmeistä, että tieteellisen julkaisutoiminnan ehdot ovat radikaalisti muuttumassa: ”Suomessa jaettava valtionapu tieteellisille seuroille on periaatteiltaan uusittava niin, että se tukee myös OA-lehtiä.” Tämä kaikki kuulostaa hienolta.

Vedetään vielä henkeä, suutarin lapset

Ei mennä kuitenkaan asioiden edelle, sillä hyvät asiat esitetään yleensä ennen niitä muita. Totesin *Eloren* (ks. <http://cc.joensuu.fi/~loristi/>) pääkirjoituksessa 1/2005, että tiedelehdeltämme puuttuvat kaikki todelliset julkaisemisen kannustimet. OA-porkkanan järsiminen alkaa käydä voimille, sillä toimitustyö on mittava urakka talkoolaisille (*Fingerroos* 2005). Pysyvää julkai-

sutukea *Eloren* tekemiseen ei ole saatu, vaikka toimitus on sitä toistuvasti hakenut. Lehti noudattaa artikkelien osalta asiantuntija-arviointia, on ilmestynyt koko ajan säännöllisesti ja on vakiinnuttanut asemansa jo vuosikymmen takaperin. Töitä on paiskittu tieteellisen maineen ja uskottavuuden saavuttamiseksi.

Elorea julkaiseva Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry (jatkossa SKTS) on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen. *Elore* (vuoteen 1997 *Elektroloristi*-nimellä) perustettiin vuonna 1994, sillä alan tutkijat näkivät suomenkielisen julkaisukanavan puutteen merkittäväksi. Folkloristiikka oli vailla lehteä, jossa voitaisiin rakentaa alan identiteettiä ja käydä avointa tieteellistä keskustelua.

Alusta alkaen *Elorea* onkin toimitettu yhteistoimin ja kiinteässä yhteistyössä alan yliopistolaitosten kanssa. Sen kirjoittajakuntaan kuuluvat lähes kaikki alan suomalaiset professorit, dosentit ja väitelleet tohtorit. Myös nuorempi tutkijakoulutettavien polvi on ottanut lehden omakseen. Lisäksi *Eloressa* julkaistaan lähialojen tutkijoiden kirjoituksia, ja onpa siellä ollut useita ruotsin, tanskan ja englanninkielisiä kirjoituksia. Ylipäätään lehden leviäminen Internet-verkossa on tuottanut tärkeitä kansainvälisiä kontakteja.

Elore siis täyttää korkeatasoiselle tiedejulkaisulle asetetut kriteerit, mitä pidetään toimitustyön itsestään selvänä lähtökohtana. Rahoituksen osalta vain on perinteisesti ”hannannut”.

Se, että SKTS päätti perustamiskokouksessaan aloittaa lehden julkaisemisen verkossa, jotta välttyttäisiin liiallisilta taloudellisilta rasituksilta, on itse asiassa myös kiintoisaa suomalaista OA-historiaa. Verkkolehti-muodon arveltiin kannustavan kirjoittajia, koska verkkojulkaiseminen oli vielä 1990-luvun puolivälin akateemisessa maailmassa uutta. Lisäksi ajateltiin, että verkkolehti olisi laajan lukijakunnan saatavilla. Käytänkin itsekkäästi lehteämme kirjoituksen ainoana esimerkkinä, koska se arvioni mukaan edustaa tieteellisenä lehtenä rahoituskentällä väliinpuotoajien aatelia. Jo opetusministeriön selvityksessä (2005:8) *Elore* mainitaan yhtenä ensimmäisistä täysin avoimeen saatavuuteen perustuvista tiedejulkaisuista. Selvityksessä myös esitetään, että tiedeinstituutiot tukisivat tutkijoiden tutkimusten julkaisemista avoimissa tiedelehdissä, ”siltoin kun heidän tieteenalallaan on valittavissa perinteisiin tilausmaksullisiin lehtiin verrattuna vähintään samantasoisia avoimia tieteellisiä lehtiä” (mts. 33).

Elore on aina ilmestynyt avoimesti Internetis-

sä vailla tilausmaksuja. Tällä samaisella perusteella se ei ole päässyt Suomen Akatemian pyyvän julkaisutuen piiriin. Ainoastaan vuonna 2003 lehti sai Akatemialta kertaluonteisen tuen, 2000 euroa. Varojen turvin lehti siirtyi noudattamaan referee-käytäntöä ja panosti ammattimaisiin toimittamiskäytäntöihin. *Eloren* osalta onkin puhuttu ennakkotapauksesta, jonka pohjalta linjaa on ainakin jossain vaiheessa vedetty.

Tilanne on hullunkurinen, koska tukipoliitiikka on jatkuvasti kannustanut lehteämme rajoittamaan saatavuuttaan ja siirtymään tilausmaksuihin. Paperi-*Elore* on toki ollut harkinnassa, mutta emme ole vielä ryhtyneet takinkääntäjiksi. Teemme mieluummin järjettömän määrän talkootyötä. Jopa toimituskunnan kokoukset järjestetään koti- ja ulkomaisten konferenssien kupeessa hostellien aulatiloiissa ja ilta-sella.

Leipä onkin *Eloressa* kapea, sillä tuottava bisnes ei ole meille mahdollisuus. Elo tapahtuu kunniasta, joka on kuitenkin huono kannustin esimerkiksi apurahalla elävälle toimittajalle. Voi siis käydä niinkin, että kokeneelle asiantuntijalle tarjotaan palkallista työtä jossain muualla. Siinä vaiheessa SKTS vain hakee uutta kisäliä. Tämän jälkeen köyhä suutarimestari voi jatkaa työtään vuoden tai kaksi, kera laajan katraansa ja ilman kenkiä.

Jospa kuitenkin

Opetusministeriön muistio motivoi odottamaan parempaa huomenta. Toivonkin kannanotollani paitsi edistävänä OA-lehtien yhteistä asiaa myös kannustavani rahoittajia rohkealle linjalle jo tämän vuoden periaatepäätöksissä. *Eloressa* toivotaan, että OA-lehtiä arvotettaisiin etenkin Suomen Akatemian julkaisutukien hakuprosessissa tasavertaisina kilpakumppaneina painettujen tiedelehtien rinnalla. Akatemian syyskuun hakujulistus ei anna syytä olettaa muuta, sillä siinä todetaan tieteellisten seurojen osalta muiden muassa seuraavaa:

”Akatemian julkaisutuen piiriin kuuluvat kansainvälisesti leviävät, vieraskieliset tieteelliset julkaisut, kotimaisilla kielillä tutkimustuloksia, tieteellistä ja tiedepoliittista keskustelua sisältävät aikakausjulkaisut ja sarjat sekä erillisjulkaisut. Tuettavien julkaisujen tulee olla korkeatasoisia ja avoimia myös ulkomaisille kirjoittajille. Tieteellisten artikkelien valinnassa on käytettävä asiantuntijatarkastajia, vieraskielisissä julkaisuissa ensisijaisesti kansainvälisiä arvioitsijoita” (ks. www.aka.fi).

Lisäksi julkaisun talouden tulee olla hyvin hoidettu ja mahdolliset muut rahoitusväylät eritelty hakemuksessa.

Suomen Akatemia on ilmoittanut siirtävänä tieteellisten seurojen julkaisutukihakemukset Tieteellisten seurain valtuuskunnan käsiteltäväksi. Valtuuskunta taas tunnetusti edistää tieteellisten seurojen eloa merkittävästi ja monin tavoin. Vuoden 2005 toimintasuunnitelmassa mainitaan, että julkaisupalveluyksikössä keskitytään syventämään ja saattamaan yhä useampien jäsenseurojen ulottuville erityisesti valtuuskunnan verkko- ja tietokantapalveluja. TSV Pro on esimerkki hyvästä palvelusta, joka tarjoaa valtuuskunnan jäsenseuroille mahdollisuuden digitaaliseen julkaisuun verkkoympäristössä (ks. www.tsv.fi/toimsuunn_05.pdf).

Yksi ynnä kaksi on humanistinkin matematiikalla kolme. Tilanne on Suomen Akatemian julkaisutukien jaossa muuttumassa ja tieteellisen tasa-arvon periaate toteutumassa myös tieteellisten lehtien kohdalla. Vai onko? Ainakin vapaan pääsyn tiedelehdet elävät iloisessa toivossa, sillä niillä on paperien ja selvitysten perusteella ensimmäisen kerran mahdollisuus päästä mukaan kilpailuun samalta lähtöviivalta. Katsotaan, mitä vuosi 2005 lopulta tuo tullessaan. Jos meille jälleen jää pelkkä luu käteen, on se kohtuuton rangaistus vuosia jatkuneesta yritteliäisyydestä.

KIRJALLISUUTTA

- Avoimen tieteellisen julkaisutoiminnan työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:8 [online]. < <http://www.minedu.fi/julkaisut/tiede/2005/tr08/tr08.pdf> > [Viitattu 30.9.2005]
- FinnOA – Finnish Open Access working group [online]. < <http://www.lib.helsinki.fi/finnoa/index.htm> > [Viitattu 30.9.2005]
- Tieteellisten seurain valtuuskunnan toimintasuunnitelma vuodelle 2005 [online]. < www.tsv.fi/toimsuunn_05.pdf > [Viitattu 30.9.2005]
- Suomen Akatemia [online]. < www.aka.fi > [Viitattu 30.9.2005]
- Björk, Bo-Chister (2005): "OA awareness rises rapidly in Finland". – *ScieCom* 4/2004 [online]< www.sciecom.org/sciecominfo/artiklar/bjork_04_4.shtml > [Viitattu 30.9.2005]
- Fingerroos, Outi (2005): "Kisällinnäyte ja Open Access". – *Elore* 12(1) [online]. < http://cc.joensuu.fi/%7Eloristi/1_05/fin1_05.pdf > [Viitattu 30.9.2005]
- Niiniluoto, Ilkka (2005): "Tieteellinen julkaisutoiminta murroksessa". – *Tieteessä tapahtuu* 22(4) [online]. < <http://www.tieteessatapahtuu.fi/0405/Niiniluoto.pdf> > [Viitattu 30.9.2005]

Kirjoittaja on Suomen Akatemian tutkijatohtori ja Eloren päätoimittaja, joka työskentelee Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksella Porin yliopistokeskuksessa.